

„A palotában lévő kapcsolatunk jelentette...” Mindszenty József megfigyelése, 1945–1948

Bevezető

A második világháborút követően kialakuló új politikai, társadalmi, gazdasági viszonyok között az egyházak helyzete alapvetően megváltozott. A koalíciós kormányzás időszakában a végrehajtó hatalom célja az egyházakkal kapcsolatban az államtól való elválasztásuk, a szeparáció, a felekezeti egyenjogúság biztosítása, az egyházak szabad működésének lehetővé tétele volt.¹ Azonban a szovjet megszállás alatt működő országban ez a folyamat nem demokratikus politikai környezetben ment végbe, amelyben a vallás magánüggé válik, hanem az egyre inkább a politikai élet meghatározó tényezőjévé váló Magyar Kommunista Párt vezetésével az egyházakkal, elsősorban a katolikus egyházzal szembeni, a „klerikális reakció” elleni harcként fogalmazódott meg.² A múlthoz kötődő politikai, társadalmi, gazdasági vezető szerep elvesztésétől való félelem miatt ez természetes ellenállást váltott ki a történelmi egyházak képviselőiből. A hit terjesztésének a lehetőségeit joggal féltő, a papi tevékenység ellehetetlenülésétől tartó egyházak ezt a folyamatot az általuk fenntartott intézményrendszer megtartásáért folytatott küzdelemként fogták fel, amelyben természetes szövetségesül kínálkoztak a hívők tömegei.

A koalíciós kormányzás időszakában, főként a kommunistáknak köszönhetően, több, az egyházak 1945 előtt megszerzett pozícióját korlátozó jogszabály látott napvilágot. Balogh Margit történész négy nagyobb csoportba sorolta az 1945 és 1949 között hozott rendelkezéseket. Az elsőben az egyházak gazdasági hatalmának megtörésére, a másodikban az egyházak közéleti és politikai aktivitásának leszűkítésére, a harmadikban az egyházak kulturális, oktató-nevelő monopóliumának megszüntetésére és végül a negyedik csoportban a vallás- és lelkiismereti szabadság érvényesítésére hozott intézkedések találhatók.³ E rendelkezések közül, a fontosságuk okán, csak néhányat említek, mivel nem ezek a kérdések képezik a dolgozat fő témáját.

Az első intézkedés, ami megnehezítette az egyházak helyzetét, az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. ME számú rendelete volt, amelyben a nagybirtok megszüntetése mellett a nincstelenek és a földnélküliek számára tette lehetővé a földhöz jutást. A rendeletnek köszönhetően az egyházak elvesztették birtokállományuk legnagyobb részét, s az innen származó jövedelem az általuk működtetett szociális és oktatási intézmények finanszírozásához kellett volna. Ráadásul az ezt pótolni hivatott állami kárpótlás csak ígélet maradt.⁴ További korlátozó intézkedés volt az 1947. évi XXXIII. törvény, amely bár eltörölte a bevett és az elismert vallásfelekezetek közötti különbséget, de ezzel egyszersmind megszüntette annak a lehetőségét is, hogy az egyházi adót az államival együtt szedjék be.⁵

Rendkívül súlyosan érintette az egész társadalmat az 1946. évi VII. törvény, amely a demokratikus államrend és köztársaság védelmét kellett hogy biztosítsa, de inkább vált a későbbiekben a hatalom eszközévé az ellenfelekkel való leszámolásban, hiszen „bárkit el lehetett ítélni összeesküvés vádjával, ha kritizálta az államrendet, a társadalmi berendezkedést.”⁶ Az 1948. évi XXXIII. törvény, amely az iskolák államosítását rendelte el, kivette az egyházak kezéből ezeket az oktatási intézményeket.⁷ Az 1949. évi 5. számú törvényerejű rendelet eltörölte az addigi kötelező iskolai hitoktatást.⁸ Az egyre inkább a kommunista párt irányítása alá kerülő állam nemcsak törvényekkel, rendeletekkel korlátozó, működési lehetőségeiket szűkítő módszereket alkalmazott az egyházak megtörésében (a fentiekén kívül megszűnt a felekezeti nyilvántartás, a hittudományi karokat különválasztották az egyetemektől, az egyházi

levéltárak jogállását és működését szabályozták), hanem tényleges hatalmi eszközökkel is igyekezett a „klerikális reakcióval” felvenni a harcot.

A politikai rendőrség és eszköztára

Az egypártrendszer létrejöttétől egészen 1990-ig a mindenkori állami egyházpolitikát az állampárt, 1948-tól a Magyar Dolgozók Pártja, majd az 1956-os forradalom leverését követően a Magyar Szocialista Munkáspárt határozta meg. Irányításuk alatt összehangoltan működtek együtt a különböző szintű párt-, állami és társadalmi szervek.⁹ A vallási ügyek igazgatása 1951-ig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumon belül a vallásügyi főcsoport, majd ezt követően az 1951. évi I. törvénnyel felállított Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) feladata volt.¹⁰ Az ÁEH-nek kellett gondoskodnia a pártvezetés szintjén kialakított egyházpolitikai koncepciók, döntések végrehajtásáról és végrehajtatásáról.¹¹

Az egyházpolitika irányvonalának az állampárt által kijelölt úton tartásában kitüntetett szerepe volt az államvédelmi, majd 1956-tól az állambiztonsági szerveknek. 1945-ben az Államrendőrség Vidéki és Budapesti Főkapitányságán megalakult, kezdetől fogva a Magyar Kommunista Párt által kézben tartott Politikai Rendészeti Osztályok (PRO) deklarált feladatai közé azonban a jelek szerint még nem tartozott az egyházakkal szembeni hírszerző és elhárító munka. Legalábbis erre utal, hogy sem egy 1945. júniusi utasítás, sem egy 1945. novemberi körölvény nem írta elő a nyomozó főcsoportok számára meghatározott szakfeladatok között az egyházak tevékenységének figyelemmel kísérését.¹² Ez természetesen nem jelentette azt, hogy az egyházi személyek elkerülhették volna a politikai rendőrség zaklatásait. Tömpe András rendőr ezredes 1946. február 28-án a politikai rendészeti osztályok értekezletén úgy fogalmazott, hogy *„fönnáll olyan utasítás, hogy ez a kérdés különös figyelemmel kezelendő és nem szabad elhamarkodni az internálást vagy őrizetbe vételt papi személyekkel kapcsolatban. Olyan utasítás azonban soha nem ment le, hogy eljárni velük szemben nem szabad. [...] Különös gonddal kell kezelni ezt a kérdést, amely nagyon kényes épp a mai helyzetben, nem utolsó sorban nemzetközi szempontokra való tekintettel. Azonban tilalom nem áll fenn a papok elleni eljárás tekintetében. Minden lehetőséget ragadjanak meg a bajtársak arra, hogy a népügyészség legyen az, amely eljár a papok ellen. Ez számunkra természetesen a legkedvezőbb forma.”*¹³

A két PRO egyesítésével 1946-ban létrehozott Államvédelmi Osztály¹⁴ (ÁVO) feladatai között már dokumentálható az egyházakkal szembeni fellépés.¹⁵ Az ÁVO szervezeti felépítéséről 1948. július 6-án készített jelentés szerint hat alosztály működött Budapesten. Közülük a III. alosztály végezte az egyházakkal szembeni elhárítást, amely valószínűleg 1946 tavaszán jött létre.¹⁶ A 29 főből álló alosztály feladatkörében *„az egyházi vonalról információk beszerzése, tájékoztatás pl. püspökkari konferenciákról, az egyház szándékainak idejekorán való jelentése”* szerepelt.¹⁷ Emellett az alosztály az egyházi tevékenység valamennyi területén az általuk ellenségesnek minősített személyekről, csoportokról gyűjtött információkat, és végezte az egyházi kémkedés elhárítását is. Ezt támasztja alá egy 1969-ben készített emlékeztető, amely az 1947–48-as évekre vonatkozóan az ÁVO III. alosztálya feladatkörének jelöli meg az egyházak megfigyelését, a róluk való adatgyűjtést.¹⁸ A már említett, 1948. július 6-ai, szervezeti felépítésről szóló jelentés alapján az egyházi szervezetekben és társadalmi egyesületekben az ÁVO VII. alosztálya végezte a hírszerző tevékenységet.¹⁹

Az 1948 ősztől a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságaként (BM ÁVH) átszervezett politikai rendőrségen az egyházakkal kapcsolatos kérdésekkel a B (operatív) ügyosztály szervezeti keretein belül továbbra is a belföldi ügyek felderítését végző III. alosztály foglalkozott.²⁰ Az 1949 legvégétől önálló, csak a Minisztertanácsnak alárendelt ÁVH²¹ szervezeti keretein belül az I. Főosztályhoz tartozott a Belső reakció elleni harc osztálya, az I/2. osztály.²² Ezen belül a B alosztály feladata volt mind a történelmi egyházakkal, mind a kiségyházakkal, szektákkal szembeni elhárítás (figyelés, felderítés, bomlasztás stb.).²³

A politikai rendőrség a rendelkezésére álló eszköztárból különböző módszereket használt fel a célszemélyekkel szemben, attól függően, hogy nyílt vagy titkos nyomozást végeztek-e. A nyílt nyomozás, más szóval a vizsgálati eljárás során használt eszköz lehetett például a tanúkihallgatás, a házkutatás vagy a szembesítés. Ezt a rendőri munkát megelőzte az ún. bizalmas vagy titkos nyomozás, amelynél az ellenséges tevékenység dokumentálására titkos nyomozati eszközöket vettek igénybe. A politikai rendőrség sokféle titkos, más néven operatív eszközt használt. Idetartozott a hálózati és az operatív nyilvántartás, a környezettanulmányozás, az operatív figyelés, a postai küldemények ellenőrzése (levelek felbontása, elkobzása),²⁴ az operatív technikai eszközök alkalmazása (például a szoba- és telefonlehallgatás), a krimináltechnikai eszközök használata (például a speciális fényképezőgépek, mikroszkópok), az operációk végrehajtása (például a titkos őrizetbe vétel, házkutatás, ruházat titkos átvizsgálása), valamint a hálózat, tehát az ügynökség.²⁵ A bizalmas nyomozás során az operatív módszerek közül a hálózati felderítés révén szerezte az államvédelem az érdeklődési körébe került személy vagy célcsoport tagjainak titkolt tevékenységéről a legtöbb, általuk leleplezni akart információt. Ennek eszköze a hálózati személy volt, akit vagy a megfigyelt csoport tagjai közül szerveztek be, vagy már ügynökként kapott utasítás alapján ismerkedett meg a célszemélyek közül valakivel, így jutván hozzá a politikai rendőrséget érdeklő információkhoz.

Célkeresztben a főpap

Rákosi Mátyás a Magyar Kommunista Párt funkcionáriusainak 1948. január 10-én tartott, harmadik országos értekezleten már felvázolta az általa elképzelt jövőbeni egyházpolitikai koncepciót. A főtitkár szerint *„a demokrácia ez évi feladatai között ott van az egyház és a népi köztársaság viszonyának rendezése. Meg kell szüntetni azt a tarthatatlan állapotot, hogy a magyar nép ellenségeinek zöme az egyházak, elsősorban a római katolikus egyház palástja mögé búvik [...] A fiatal magyar demokrácia három esztendőn keresztül mindent megtett arra, hogy a katolikus egyházat is bevonja a nemzet talpraállításának nagy munkájába. Meg kell állapítani siker nélkül. A magyar katolikus egyház vezetőinek többsége, Mindszenty Józseffel az élen, még ma sem ismeri el a köztársaságot.”*²⁶ Rákosi beszédében egyértelművé tette, hogy a belpolitikai küzdőtéren a társadalmi támogatottságuk miatt számára ekkor már csak az egyházak jelentettek igazi ellenfelet. A főtitkár világosan megfogalmazta véleményét az egyházi vezetőről: *„...a magyar nép, a magyar dolgozó nép, a magyar demokrácia áldozatos erőfeszítéseit és eredményeit még az ellenséges külföld is elismeri, csak a mi főpapjaink süketek és vakok az újjáéledő nemzettel szemben.”*²⁷ Rákosi kifejezésre juttatta, hogy nem fogják hagyni, hogy az eddig elért eredményeket, melyek közül elsősorban a földosztást emelte ki, bárki is megkérdőjelezze, vagy esetleg a korábbi állapotok visszaállítását kezdeményezze. A pártvezető jelezte, hogy azokkal szemben, akik ezt kívánják, minden eszközzel küzdeni fognak. Hangsúlyozta: *„...a magyar demokrácia eddig minden problémát megoldott. Amikor napirendre tűzi, végezni fog azzal a reakcióval is, mely az egyház köntöse mögé búvik. Biztosíthatunk minden dolgozó magyart, hogy nem ismerünk tréfát az egyházzal szemben sem, amikor a földosztás eredményét, a földhözjutott 700 000 magyar paraszt érdekeit meg kell védeni. És ugyanúgy biztosíthatunk minden magyar hazafit, hogy az 1848-as nagy nemzeti hagyományokat, amelyek mindannyiunk előtt szentek, még a bíboros hercegprímástól sem engedjük bemocskolni, meggyalázní.”*²⁸ Ezek a szavak világosan jelezték, hogy a fő célpont a Magyar Katolikus Egyház, illetve annak feje, az 1945. augusztus 16-án XII. Pius pápa által kinevezett, 1945. október 2-án érseki stallumába beiktatott Mindszenty József lesz. Az ünnepélyes székfoglalóra 1945. október 7-én került sor az esztergomi Bazilikában. Mindszentyt 1946. február 21-én kreálta bíborossá a pápa.

Jóllehet a politikai rendőrség már 1945 ősztől gyűjtött adatokat a primással kapcsolatosan, azonban csak 1947. június 10-én nyitotta meg a Mindszenty Józseffel szemben folytatott bizalmas nyomozás során szerzett dokumentumok gyűjtésére a főpap személyi dossziéját. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában mikrofilmen

található az a tizennyolc darab dosszié, amelyekben a Mindszenty tevékenységével kapcsolatos dokumentumok olvashatóak.²⁹ A személyi dosszié nyitására Jámbor József³⁰ rendőrnyomozó alhadnagy javaslatára került sor, amelyet a politikai rendőrség egyházakkal szembeni elhárítás alosztályának vezetője, Tihanyi János³¹ hagyott jóvá.³² Jámbor megállapította a primással szemben eddig folytatott bizalmas nyomozás eredményei alapján, hogy *„Mindszenty József jelenlegi tevékenysége miatt az államvédelmi szervek által közlendő bizalmas nyomozást (megfigyelést) igényel. Tekintettel erre, javaslom a bizalmas nyomozás elrendelését és nyilvántartásba vételét.”*³³

A forrásokból kiderül, hogy a politikai rendőrség a dosszié nyitását követően igyekezett összeszedni minden, Mindszentyvel kapcsolatos dokumentumot. Ezek között hálózati jelentések, személyes és hivatalos levelek, beszédek, újságcikkek találhatóak, valamint különböző feljegyzések arról, hogy kik látogatják a főpapot, vannak e közöttük közéleti személyek, külföldi diplomaták, politikusok. A politikai rendőrség Mindszentyre vonatkozó információgyűjtése eleinte meglehetősen hiányos volt, leginkább újságcikkekre, prédikációkra, valós és valótlan hírek dokumentálására szorítkozott. A beszerzett iratokból látható, hogy a nyomozók figyelme még a kisdíák Pehm József³⁴ gimnáziumi tanulmányi eredményeire is kiterjedt: szépírási-, magaviseleti-, vallási-, magyar-, latin-, földrajz-, természetismeret- és mennyiségtan-jegyei érdekelték az államvédelmet.³⁵

Tihanyi Jánosnak egy 1948-ban készített jelentéséből tudható, hogy a politikai rendőrség Mindszenty tevékenységének figyelemmel kísérését, a róla folytatott adatgyűjtést már 1945 szeptembere óta folytatta.³⁶ Az alosztályvezető által készített összefoglaló egyértelművé teszi, hogy Mindszenty tevékenységét érseki kinevezésének pillanatától nyomon követték. Egy 1945. szeptember 18-ára datált irat szerint *„Mindszenty [sic!] kinevezése Magyarország hercegprímásává állítólag igen nagy jelentőségű lesz az Egyház bekapcsolódására vonatkozóan a politikába.”*³⁷ A megállapítást igazolták Mindszenty későbbi, az 1945-ös választásokat megelőző megnyilatkozásai. Ezekben egyrészt igyekezett a katolikus egyház érdekeit és a demokratikus rendet megvédeni, másrészt önmagának – a hercegprímási pozíciójából fakadóan, mint az ország első számú közjogi méltóságának – politikai szerepet kívánt.³⁸ Ezzel nemcsak a kommunisták ellenérzéseit, de más politikai csoportosulások, valamint a miniszterelnök, Dálnoki Miklós Béla értetlenségét is kivívta.

A novemberi választásokon a Kisgazdapárt mögé szoruló Magyar Kommunista Párt december 1-jei Központi Vezetőségi ülésén a vereséget többek között Mindszenty 1945. október 18-án kiadott választási körlevelének a választókat befolyásoló tartalmában látták.³⁹ A püspöki kar által elfogadott, de csak a primás részéről aláírt körlevél a demokratikus változások elfogadása mellett sok, az egyházat ért sérelmet vett számba (például az egyházi oktatás, a földreform kérdése).⁴⁰ Mindszentyék felemelték szavukat a kommunisták által uralt politikai rendőrség fokozódó túlkapásaival szemben, jelezve, hogy *„nem az a demokrácia, mely az egyik emberi személy korlátlan uralma helyébe egy másikat állítja, nem az, amelyik az egyik embercsoport önző és képtelen uralmát egy másik csoport hasonlóan önző és féktelen hatalmaskodásával váltja fel”*.⁴¹ Sőt, a körlevél szövege tovább ment és egyenesen politikai iránymutatást kívánt adni a választók számára annak kijelentésével, hogy *„keresztény választó nem adhatja szavazatát olyan irányzatra, mely újabb elnyomást, újabb erőszakos uralmat, a természeti törvények mellőzését felelőtlenül és sűrűn elköveti”*.⁴² Ezt követően teljesen érthető volt, hogy a politikai rendőrség figyelme fokozott mértékben irányult Mindszentyre.

A primás személyi dossziéjában számos hálózati személytől származó jelentés található. Egy ügynök 1946. február 17-ei jelentéséből kiderül, hogy utasításra, az Üri utcai primási palota portásával megismerkedve szerzett információkat Mindszentynek a bíborosi beiktatására tervezett római útjával kapcsolatban.⁴³ Egy másik, 1946. május 2-ára datált jelentés a Máriaremetére, május 5-ére tervezett zárandoklat részleteiről tájékoztatta a politikai rendőrség embereit, kiemelve, hogy ennek *„valódi célja ellensúlyozni a munkáspártok május 1-jei hatalmas tömegdemonstrációját. Ezért a dátum kiválasztása is. Mindszentyék arra törekednek, hogy a munkáspártoknál nagyobb tömegeket vigyenek az utcára. Ez természetesen lehetetlen, de jól tájékozott egyházi*

körök szerint 150.000 ember felvonulása várható.”⁴⁴ Az informátor szerint a „mérsékeltebb kath. [katolikus] egyházi személyek felvetették azt, hogy egy ilyen nagy tömegben meghúzódhatnak reakciók, akik újra súlyosan kompromittálják az egyházat. Mindszenty és környezete szerint, ha ilyenek lesznek, azok kizárólag a munkáspártok provokátorai lesznek.”⁴⁵ A zarándoklat Rókus-kápolna előtti körmenetét aznap délután Rajk László belügyminiszter betiltotta.

A politikai rendőrség a frissen kinevezett bíboros tevékenységét esztergomi palotájában is figyelemmel kísérte. A Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának III. alosztálya 1946 tavaszán térképezte fel a bejutás lehetőségeit Mindszenty esztergomi környezetébe. Mészáros László hadnagy március 5-ére keltezett jelentésében leírta, hogy szigorúan bizalmas utasítás alapján a „lehető legdiszkrétebb puhatolózás után, minden feltűnőséget kerülve” megpróbált a primáshoz vezető információforrásokat keresni, de nem járt sikerrel.⁴⁶ Eredménytelenségét azzal indokolta, hogy Mindszenty az érseki kinevezését követően az esztergomi palota összes egyházi és világi alkalmazottját, „még a konyhán a szakácsokat és az egyes konyhai személyzetet is apácákkal váltotta le. Teljesen elszigetelte magát a külvilágtól. Csak egyedül dr. Meszlényi⁴⁷ püspök maradt változatlanul a régi beosztásában.”⁴⁸ Mészáros a személyi változások miatt nem talált olyan világi embert, aki bejáratos lenne a primáciára, és hajlandó lenne információkat szolgáltatni Mindszenty tevékenységéről. A hadnagy megpróbált mind Meszlényi Zoltán segédpüspökkel, mind Drahos János⁴⁹ helynökkel beszélgetést kezdeményezni, azonban ők csak vallási kérdésekben adtak felvilágosítást. A nyomozó, hogy eredménytelenségét palástolja, a jelentésében azért megjegyezte, hogy Meszlényi „a beszélgetés folyamán nagyon óvatosan fejtegette a dolgokat, vigyázva arra, nehogy politikai dologra terelődjön a beszélgetés. De bármennyire is vigyázott egy-két elejtett szavából jobboldali beállítottságára tudtam következtetni.”⁵⁰ A konfliktusok Mindszenty és a hatalom között egyre inkább sokasodtak. Az államvédelem igyekezett eszközeivel (ügynöki jelentések, megfigyelések, lehallgatások stb.) minél több kompromittáló adatot gyűjteni, hogy a bíborost küszöbönálló letartóztatása után jogszerűen vonhassák felelősségre.

A letartóztatás előtti hetek

Az Államrendőrség Államvédelmi Osztály egyházi elhárítással foglalkozó alosztálya 1948. május közepére összeállított egy egyházi vonatkozású dokumentumgyűjteményt, amely több, a Mindszenty ellen tervezett büntető eljáráshoz szükséges iratot is magába foglalt. Ezeket Rákosi Mátyás számára az ÁVO vezetője, Péter Gábor nyolc pontból álló személyes megjegyzésével együtt 1948. május 13-ai keltezéssel továbbította. Eszerint: „Rákosi Elvtárs által kért egyházi vonatkozású feljegyzéseket megküldöm: 1. Mindszenty József hercegprímás utolsó 10 hónap alatt elmondott beszédeinek helye. [...] 3. Mindszenty József tevékenysége. 4. Mindszenty hercegprímásnak a kormányhoz intézett levelei. [...] 8. Mindszenty levelei Vajna Gábor volt nyilas belügyminiszterhez, Rajniss Ferenchez, Szöllősi Jenőhöz stb.”⁵¹ Rákosi valószínűleg még nem érezte elegendőnek az eddig összegyűjtött adatokat egy vádemeléshez, ezért a főpap megfigyelése tovább folytatódott. Az 1948 nyarán és őszén megszerzett információkkal kibővített, az említett, Tihanyi János által készített jelentés már elégségesnek tűnt. Ezt igazolja Péter Gábornak e dokumentumhoz csatolt, a párt főtitkárának szóló feljegyzése: „Rákosi elvtárs, aláhúztam azokat a sorokat, aminek az alapján (amikor az ideje ennek elérkezik) büntetőjogilag el lehet jární Mindszenty ellen.”⁵²

Az ÁVH 1948 novemberében vette szoros ellenőrzés alá az esztergomi primási palotát, oda bemenni csak előzetes igazoltatás után lehetett.⁵³ Az épület megfigyelése november folyamán még nem volt folyamatos, időnként megjelentek, majd minden átmenet nélkül eltűntek a rendőrség emberei. „A palota körül szombat óta nincs látható őrőség. Addig három helyen is állt egy autó, melyből a palotát figyelték.”⁵⁴ 1948 decemberétől az érsekség épülete körüli rendőri gyűrű állandósult. Egy december 10-ei ügynöki jelentésben az olvasható, hogy „az esztergomi palotát állandóan őrzik és figyelik a rendőrség emberei, nyolc férfi és egy nő tart szolgálatot”.⁵⁵ Egy másik, szintén

december 10-ére dátumozott jelentésből kiderül, hogy a hideg miatt december elején egy melegedő fabódét is felállítottak a primácia előtt posztoló rendőrök számára.⁵⁶ Ez az épület nemcsak az időjárás viszontagságaival szemben nyújtott védelmet az államvédelmis beosztottnak, hanem azt is jelezte, hogy Mindszenty megfigyelése állandósult. Ezt a bent élők is érzékelték, amint az olvasható egy 1948. december 11-ei jelentésben: „A palotában lévő kapcsolatunk jelentette, hogy miután meglátták közvetlen a primási palota előtt épített fabódét, az volt a vélemény, hogy a primás körülzárása hosszabb időre szól. Ezzel kapcsolatban, amikor a primásnak ezt jelentette Mátray⁵⁷ irodaigazgató, bosszankodva jegyezte meg, hogy »miért nem a kapu elé építik, az is az Ő területük«.“⁵⁸

Több mint tíz évvel később Rákosi Mátyás visszaemlékezéseiben, még mindig nem tudván elfogadni, hogy a politikai rendőrség képtelen volt produkálni egyértelmű bizonyítékot Mindszenty ellen, a sikertelenséget az államvédelem dilettantizmusának tudta be. „Én nem tudom, hogy ma hogyan dolgozik az államvédelem. Akkor ma már szinte valószínűtlen módszerei voltak. Egy napon eljött hozzám Dobi István és elmondta, hogy Esztergomban az érseki palota előtt felütöttek egy zöldségessátrat. Soha ott zöldséget nem árultak, két nap múlva az egész város, illetve városka arról beszélt, hogy ebből a sátorból figyelik az érsekséget. Persze ebből a megfigyelésből semmi nem jött ki. Nem maradt más hátra, mint a Lenin által emlegetett, »on s'engage et après on voit«, kezdjük meg, és utána meglátjuk.“⁵⁹ Rákosi azonban tévedett, mert a rendőri jelenlét ilyen jellegű demonstrálása a politikai rendőrség eszköztárában az úgynevezett nyílt megfigyelés volt.⁶⁰ Ez azt a nyilvánvaló célt szolgálta, hogy megfélemlítsék és lelki terror alatt tartsák a palotában élőket, így készítve elő a tervezett letartóztatásokat.⁶¹

A politikai rendőrség emberei megszerezték az épület alaprajzát is, így pontosan ismerték az érsek lakosztályának szobabeosztását, ami a külső megfigyelést segítette.⁶² Az államvédelmi tisztek – Mindszentyék jobb megfigyelése érdekében – a primási épülettel szemben álló házban a helyi rendőrkapitányság vezetőjének, Tónay Aladár rendőr századosnak a szobáját kívánták felhasználni.⁶³ A figyelés megerősítéséhez két nagy teljesítményű Tátra gépkocsit helyeztek készenlétbe, amelyek „kb. 30 m[-re] vannak a primási palota főbejáratától, s ugyancsak itt van elhelyezve a két gépkocsi sofőrje is“.⁶⁴ Az ÁVH felbontotta a palotába érkező postai küldeményeket,⁶⁵ és lehallgatta az onnan folytatott telefonbeszélgetéseket.⁶⁶ Ezek az intézkedések azonban a palotában élők előtt nem maradtak titokban. Többször észlelték, hogy a postás által hozott leveleket már korábban felbontották.⁶⁷ A telefonok működésében tapasztalt zavarokat a politikai rendőrség lehallgatásával magyarázták. Az ÁVH „Hívó” fedőnevű kapcsolata 1948. december 13-án azt jelentette, hogy „ma délelőtt 12 óráig a primácia telefonja nem működött. A primácián már tárgyalták, hogy a telefontól is elzárják, úgy látszik, a primáciát.“⁶⁸ Természetesen nem minden működési zavar volt az ÁVH-nak köszönhető. Az előbbi dokumentumban leírtakra a jelentést készítő Jámbor Zoltán nyomozó adott magyarázatot: „...a rövidzárlat tényleg fennállott, mert lehallgató készülékünk beázott és így az összes primási és egyéb vonalak rövidzárlatot kaptak, azonban bajtársaink a hibát észrevették és azonnal kijavították. Kb. délelőtt 11 órakor már nem volt akadály a beszélgetésnek. A primácián csak déli 12 órakor vették észre, hogy ismét jó a telefon.“⁶⁹

Az ÁVH igyekezett minél több, a bíboros környezetében vagy az épületben dolgozó embert hálózati személynek beszervezni, hogy jelentsék, amit bent látnak, tapasztalnak – például, hogy ki látogatja meg és milyen célból a főpapot –, hiszen így közvetlenül nyerhettek információkat a palotában történekről. Egy 1948. december 11-ei jelentésben az olvasható, hogy az ÁVH egyik kapcsolata látta Cavallier Józsefet, Szekfű Gyulát és Kodály Zoltánt bemenni a primáshoz, bár igyekeztek ezt aényt elötte eltitkolni.⁷⁰ A Mindszenty körül megfordulók között ugyancsak keresték a szervezésre alkalmas jelölteket. Öket elsősorban, nyilván a várható letartóztatás előtti idő rövidege miatt, presszióval igyekeztek jelentéstételre kényszeríteni. 1948. december 10-én a reggeli órákban Rajner János belgyógyász főorvost, aki a palotában lévő betegeket látta el, államvédelmi tisztek látogatták meg a rendelőjében, hogy beszélgessenek vele az aulában tapasztaltakról. Valószínűleg Rajner válasza nem lehettek kielégítőek, ezért „elmagyarázták” az orvosnak, hogy „amennyiben nem volna hajlandó ezen szolgálatokat megtenni, úgy ez esetleg állásának elvesztésével járna. Ennek alapján kötelezte magát,

hogy amennyiben a jövőben a primáciára hívatnák, úgy ezt velünk közli, ugyancsak közli azt is, hogy hivatásának mi volt az oka, valamint azt is, hogy mit észlelt az aulában.”⁷¹ Tartottak attól, hogy esetleg Mindszenty titokban el akarja majd hagyni az épületet, ezért megpróbálták Szóda Ferenc portást beszervezni, hogy jelentse a bíboros esetleges távozásának tervét. Szóda állásának elvesztésétől félve nem tagadta meg a kapcsolatot.⁷²

Azonban a pressziók ellenére nem minden beszerzés járt sikerrel. Horváth Gusztávot, a primási palotába leveleket kézbesítő postást is igyekeztek besúgásra kényszeríteni. Az államvédelmi tiszték őt is anyagi helyzetének bizonytalanságával próbálták információs forrásaik közé sodorni: „...igyekezzen nevezett előtt lehető legsötétebben lefesteni jövőbeni kilátásait. Így elérjük azt, hogy esetleg Horváth pénzzel megvásárolható lesz.”⁷³ Azonban Horváth nem ment el a megbeszélte találkozóra, amit az államvédelmi tiszt jelzett is a feljebbvalóinak: „Horváth Gusztáv két nap óta nem jelent meg a találkozón. Várjuk a központ utasítását arra vonatkozólag, hogy nevezettet Fábrián központi kihallgatását megelőzően elfogjuk-e, vagy azt csak a kihallgatás után tegyük-e meg.”⁷⁴ Ezekkel az intézkedésekkel nemcsak megfélemlíteni akarták Mindszentyt, hanem a külvilágtól is elszigetelni. Egy december 20-ára keltezett ügynöki jelentésben az olvasható, hogy „Mindszenty József hercegprímás az utóbbi napokban elmondta, hogy igen bosszantja, hogy a palotája ablakából látja azokat a detektíveket, akik állandóan őrséget állnak. Főleg – mint mondja – az bántja, hogy emiatt egyáltalán nem tud érintkezni a külvilággal. Félnék hozzá jönni az emberek, mert azt gondolják, hogy azonnal le lesznek tartóztatva, vagy legalább is nevüket igyekeznek megállapítani, hogy később kellemetlenkedjenek nekik.”⁷⁵ Az őrizetbe vételét megelőző napokban, Esztergom határában már rendőrök ellenőrizték a városba be- és kimenő forgalmat, valamint a vasúti pályaudvart is.⁷⁶

1948. december második felére bezárult a gyűrű a primási palota körül.⁷⁷ Mindszenty titkárának, az 1948. november 19-én letartóztatott Zakar Andrásnak a vallomásai, valamint a politikai rendőrség által eddig összegyűjtött információk alapján Rákosi utasítására házkutatást tartottak a primácián. A Décsi Gyula⁷⁸ rendőr alezredes irányításával 1948. december 23-án este végrehajtott akció újabb bizonyítékokat szolgáltatott Mindszenty tervezett letartóztatásához.⁷⁹ A palota pincéjében a börtönből a helyszínre vitt Zakar András megmutatta Décsiéknek azt a rejtekhelyet, ahová Mindszentyék helyezték azt a fémhengert, amely a bíboros „titkos levéltárát” őrizte.⁸⁰ 1948. december 25-én az összesen hét figyelőpont személyi állományát újabb nyolc fővel erősítették meg, amelyekből kettőnek kiosztottak géppisztolyokat is, „mivel karácsony estéjén olyan hangok hallatszottak, hogy tüntetni fognak a primás mellett”.⁸¹ Mindszenty Józsefet az Államvédelmi Hatóság emberei Décsi vezetésével, Rákosi döntése alapján, 1948. december 26-án este hat órakor tartóztatták le, majd a Budapesti Népbíróság 1949. február 8-án koholt vádak alapján életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte.⁸²

A megfigyelés folytatódik

Mindszenty megfigyelése ekkor ugyan megszűnt, de a hozzátartozóié, például az édesanyjáé, nem. Erről tanúskodik egy 1949. szeptember 26-án készített jelentés szövege: „Jelentem, hogy f. hó 24-én délután 5. h. kor Dékán r. alezredes bts. [bajtárs] alosztályáról telefonon értesítették alosztályunkat, hogy a Hatóság Vezetőjének utasítására vegyük fel figyelését Jocó [Mindszenty József] édesanyjának, aki a CB 784-es szürke Fiat gépkocsival (primási palota gépkocsija) a Gráci [sic!] országúton közeledik Budapest felé. Gépkocsival kimentünk Érd község határába, ahol kb. 18. h-kor láttuk áthaladni a fent jelzett gépkocsit. Innen a figyelést felvettük. A gépkocsi Budapest utcáin a Délbáb utca 29. számban lévő Apáca Zárda előtt állt meg, kiszállt belőle két öregasszony, az egyik köztük Jocó édesanyja volt.”⁸³

Az államvédelmi tiszték Mindszenty édesanyját bár szabad mozgásában nem akadályozták, utazásai idején szoros megfigyelés alatt tartották. Rögzítették, hogy mikor, kivel és hol találkozott, ott mennyi időt töltött el. Valószínűleg az asszony kapcsolati rendszerét próbálták feltérképezni, hiszen nem tudhatták, hogy a fiánál tett

látogatásaikor kiktől hozhat Mindszenty számára, és kiknek vihet a fogvatartottól üzenetet, utasítást. Az idős, hetvenöt éves asszony minden lépését árgus szemekkel követték a nyomozók és percről percre lejegyezték minden tevékenységét, amint ez egy 1949. szeptember 26-ai jelentésben is olvasható: „Mindszenty Józsefné⁸⁴ f. hó 25-én reggel kb. 9 órakor hagyta el a Délibáb utca 29. számú házat, melyben éjszaka tartózkodott, egy apáca kíséretében, aki egész nap vele volt. A Dózsa György út és a Délibáb utca sarkon kb. 15 percet vártak egy alacsony, molett apácára, aki hozzájuk csatlakozott. Mindszenty a két apáca kíséretében villamoson kimentek a 28-as végállomásáig. Ott kb. ¾ óra hosszat ültek egy padon. Mindszenty Józsefné bement a Gyűjtőfogházba, ahonnan 15-20 perc múlva jött vissza. A két apáca kíséretében egy villamos megállót gyalogoltak, az egyik apáca közben többször visszanezett. Kb. ¾ 12 órakor szálltak fel a 28-as villamosra, amellyel a Nemzeti Színházig jöttek. Ott átszálltak a 6-osra, majd az Üllői úton leszálltak és a Ferenc körút 24. számú házba ment Mindszenty Józsefné a fiatalabb és magasabb apácával. Mielőtt a 24. számú házba mentek volna, a mellette levő házba is benézett az apáca, illetve bement a kapu alá. A Ferenc körút 24. számú házban 17.20 percig tartózkodtak. Gyalog az Üllői útig, majd a 3-as villamossal a Nagyváradi térig, onnan pedig a 23-as villamossal a Damjanich utcáig mentek. Ott leszálltak és bementek a Regnum templomba, ahonnan 5 apáca kíséretében 19 óra 20 perckor jött ki Mindszenty és tért vissza a Délibáb utca 29. számú házba. A fenti házat f. hó 26-án reggel 8 óráig nem hagyta el.”⁸⁵

Mindszenty édesanyjának mozgását nemcsak a rendőri megfigyelések alapján tudta dokumentálni az ÁVH, hanem a kialakított ügynöki hálózatából érkező információk alapján is. Egy 1949. november 8-ára keltezett jelentésében írta az ügynök, hogy „Mindszenty édesanyja október 30-án Budapestre jött abból a célból, hogy fiát a gyűjtőfogházban meglátogassa, azonban nem engedték be a gyűjtőbe. Azt mondták neki, hogy összeesküvés volt a foglyok között, ebben a fia is benne volt, emiatt büntetésből nem lehet látogatót fogadni. Mindszenty anyja rákérdezett, hogy mikor volt az összeesküvés, azt a választ kapta, hogy másfél hónapja. Erre azt felelte, hogy az nem lehet, hiszen ő egy hónappal ezelőtt itt volt. Azzal küldték el, hogy jöjjön egy hónap múlva.”⁸⁶

Mindezekből érzékelhető, hogy az ÁVH nemcsak a börtönbe zárt bíborostól tartott, hanem híveitől, családjának tagjaitól is, akik szabadon tevékenykedvén szellemiségét tovább vihették.⁸⁷ A politikai rendőrség irataiból a Mindszenty életére vonatkozó információk fonala a börtönvelei alatt, valamint a püspökszentlászlói és felsőpetényi fogva tartásának idején megszakad. Az 1956-os forradalom alatt a bíborosnak csak öt nap szabadság jutott. Mindszenty József 1956. november 4-én a bevonuló szovjet csapatok elől az Amerikai Egyesült Államok követségére menekült, amivel bár kivonta magát a felelősségre vonás lehetősége alól, de elnyerte az újból feléledő politikai rendőrség figyelmét.

- ¹ A kérdés alapos tárgyalását lásd Köbel, 2005: 17–23.
- ² Balogh, 1997: 387.
- ³ Balogh, 2008: 51–60.
- ⁴ A birtokkiszajátítás legnagyobb mértékben a katolikus és a református egyházat érintette, az evangélikus egyházat csak kevésbé. Kárpótlást csak az évenként megszavazott, állami segélyként folyósított kiegészítő jövedelem nyújtott. Balogh–Gergely, 2005: 802–809.
- ⁵ Uo. 2005: 851–852.
- ⁶ A témáról bővebben lásd Palasik, 2000a, valamint Mészáros, 2003: 22. E törvényre hivatkozva sok egyházi személyt ítéltek el, például Kriszten Rafaelt, Koppányi Jenőt, Elekes Józsefet stb.
- ⁷ Balogh–Gergely, 2005: 853–855.
- ⁸ Uo. 894.
- ⁹ A kérdés alapos tárgyalását lásd Köbel, 2005: 32–44.
- ¹⁰ Balogh–Gergely, 2005: 955–957. Az Állami Egyházügyi Hivatal iratai a Magyar Országos Levéltárban (MOL) találhatóak meg.
- ¹¹ Köbel, 2005: 62–63. Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenységéről bővebben lásd Köbel, 2000: 504–512.; Köbel, 2001: 608–618.; Köpeczi, 2004; Szántó, 1990.
- ¹² ÁBTL 1.1. 10/1945. június. 5. Budapesti Főkapitányság PRO I. alosztályvezetői utasítása. 1. d.; ÁBTL 1.1. 47/1945. november 22. A Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályvezető körözlése. 1. d.
- ¹³ Krahulcsán–Müller (szerk.), 2009: 189.
- ¹⁴ Palasik, 2000b: 34–40.; Cseh, 1999: 73–74.
- ¹⁵ ÁBTL 1.2. 5. d. Politikai hangulatjelentések. Gyarmati, 2000a: 108, 117.
- ¹⁶ Balogh, 2002: 125.
- ¹⁷ ÁBTL 2.1. XI/4. 19. Az ÁVO munkájának és problémáinak ismertetése, 1948. július 6.
- ¹⁸ ÁBTL 2.1. XI/5. 45. Emlékeztető a volt Államvédelmi Hatóság szerveinek megalakulásáról, 1969. október 9. Az alosztályok számozását az iratokban hol római, hol arab számokkal jelölték.
- ¹⁹ ÁBTL 2.1. XI/4. 19. Az ÁVO munkájának és problémáinak ismertetése, 1948. július 6.
- ²⁰ ÁBTL 2.1. XI/4. 53. Javaslat a Hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20.; Cseh, 1999: 75–76.; Gyarmati, 1999: 131–133.
- ²¹ M. Kiss, 2000: 137.
- ²² ÁBTL 2.1 XI/5. 50. Kimutatás a politikai nyomozó szervek felépítéséről, 1962. június 27.
- ²³ Az alosztályok azonosítása sajnos az államvédelmi/állambiztonsági szervek szervezetével, működésével kapcsolatos dokumentumok hiányos volta miatt csak közvetve, más iratok segítségével lehetséges. Az ÁVH I/2–b alosztály azonosítása az 1950–1952 között egyházi személyek tevékenységének felderítésére nyitott személyi dossziék alapján történt, amit a hely szűke miatt csak néhány példával igazolok: ÁBTL 3.1.5. O-12547/1. 1; ÁBTL 3.1.5. O-9150. 1; ÁBTL 3.1.5. O-9391. 1; ÁBTL 2.1. IV/15. 22.
- ²⁴ K-ellenőrzés: „A postai küldemények operatív (»K«) ellenőrzése az állambiztonsági és büntügyi operatív munka egyik titkos nyomozati (operatív) eszköze, amely alkalmas a bizalmas nyomozás alatt álló személyek, szervezetek ellenséges tevékenységének, kapcsolatainak felderítésére, valamint operatív és jogi erejűvé tehető bizonyítékok beszerzésére.” ÁBTL 4.1. A-3046/3. 5. A „K” ellenőrzés szabályozásához lásd ÁBTL 4.2. 10-21/19/1970. A belügyminiszter 0019. számú parancsa a postai küldemények operatív ellenőrzésének szabályozásáról.
- ²⁵ ÁBTL 4.1. A-3706. 14–25., ÁBTL 4.1. A-3103. 19–41.
- ²⁶ Rákosi, 1955: 180.
- ²⁷ Uo.
- ²⁸ Uo.
- ²⁹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222, Sz-222/2–18. Mindszenty József.
- ³⁰ Jámbor József (1918–?) államvédelmi tiszt. Belügyi szolgálatát 1945. június 19-én kezdte meg. 1947. áprilisától az egyházi alosztály vezetőjének helyettese hadnagyi rangban, 1948. január 1-jén nevezték ki századossá és később az alosztály vezetőjévé. ÁBTL 2.8.1. 2328. 6–7. Pontos beosztása és szolgálati helyének megnevezése a személyi anyagában nem található meg. A Mindszentyre vonatkozó személyi dosszié nyitását kérő dokumentumon található aláírás és a Jámbor József anyagában szereplő aláírások egyezése alapján vélem e két személyt azonosnak. Egy 1950. június 10-i irat szerint Jámbor ekkor az ÁVH I/2-b (egyházi) alosztályvezetője volt. ÁBTL 3.1.5. O-9152. 1. 1950. június 12-én a politikai rendőrség kötelékéből elbocsátották, mert bírálta az államvédelem vezetőit. ÁBTL 2.8.1. 2328. 2. Előterjesztés az MSZMP politikai Bizottságához, 1961. szeptember 29., ÁBTL 2.8.1. 2328. 6. Szolgálati adatlap, 1958. március 31., ÁBTL 2.8.1. 2328. 9. Önéletrajz, 1958. április 2.
- ³¹ Tihanyi János (1922–) jogász, államvédelmi tiszt. A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya III. alosztályának (egyházi vonal) volt a vezetője 1947 márciusa és 1948 szeptembere között. ÁBTL 2.1. VI/64. 6. Önéletrajz, 1952. január 5., ÁBTL 2.1. VI/64. 35. Jelentés Tihanyi János ügyéről, 1953. november 21.
- ³² ÁBTL 3.1.8. Sz-222. 6. Határozat.
- ³³ Uo.
- ³⁴ Családnevét 1942-ben magyarosította Pehmről Mindszentyre. Balogh, 2002: 58.
- ³⁵ ÁBTL 3.1.8. Sz-222. 10. Érsekek és püspökök, d. n.
- ³⁶ Gergely, 2001: 18.
- ³⁷ ÁBTL 3.1.8. Sz-222. 25. Részlet a 1945. szeptember 18-i jelentésből.

- ³⁸ Balogh, 2002: 90–101.; Erdő, 1995: 19–32.
- ³⁹ Balogh, 2002: 103.
- ⁴⁰ Mészáros, 2002.
- ⁴¹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222. 28.
- ⁴² Uo. 29. Egy 1945. október 17-ei jelentésből kiderül, hogy a készülő körlevélről a politikai rendőrségnek is tudomása volt. ÁBTL 3.1.8. Sz-222. 26. Részlet a 1945. október 17-i jelentésből. A körlevél teljes szövege megtalálható Mindszenty személyi dossziéjában. ÁBTL 3.1.8. Sz-222. 27–33.
- ⁴³ ÁBTL 3.1.8. Sz-222. 156. Jelentés, 1946. február 17.
- ⁴⁴ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/2. 7. Jelentés Mindszenty hercegprímás vezetése alatt megtartott körmenetről, 1946. május 2.
- ⁴⁵ Uo. 8. Jelentés Mindszenty hercegprímás vezetése alatt megtartott körmenetről, 1946. május 2.
- ⁴⁶ ÁBTL 2.5.1. 78/110. Jelentés Dr. Mindszenty József bíboros hercegprímás közvetlen környezetébe való bejutásomról, 1946. március 5. (Itt tévesen írta az államvédelmi tiszt a primás titulását, mivel Mindszenty soha sem kapott doktori címet.)
- ⁴⁷ Meszlényi Zoltán Lajos (1892–1953) esztergomi segédpüspök.
- ⁴⁸ ÁBTL 2.5.1. 78/110. Jelentés Dr. Mindszenty József bíboros hercegprímás közvetlen környezetébe való bejutásomról, 1946. március 5.
- ⁴⁹ Drahos János (1884–1950) kanonok, esztergomi érseki helynök.
- ⁵⁰ ÁBTL 2.5.1. 78/110. Jelentés Dr. Mindszenty József bíboros hercegprímás közvetlen környezetébe való bejutásomról, 1946. március 5.
- ⁵¹ Gergely, 2001: 17. Az eredeti dokumentumok a Politikatörténeti és Szakszervezetei Levéltárban találhatóak: PIL 274. f. 7. cs. 248. ő. e.
- ⁵² Gergely, 2001: 19.
- ⁵³ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. 141. Jelentés, 1948. november 29.
- ⁵⁴ Uo. 137. Jelentés, 1948. november 29.
- ⁵⁵ Uo. 194. Jelentés, 1948. december 10.
- ⁵⁶ Uo. 196–197. Jelentés, 1948. december 10.
- ⁵⁷ Mátray Gyula (1893–1972) kanonok, irodaigazgató.
- ⁵⁸ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 6. Jelentés, 1948. december 11.
- ⁵⁹ Rákosi, 1997: 711–712.
- ⁶⁰ „Nyílt figyelés: az operatív figyelés változataként külön engedéllyel, rendkívüli esetben, demonstrációs céllal nyílt, agresszív figyelés foganatosítható. Célja: bomlasztás elrettentés stb.” ÁBTL 4.1. A-3036. 138.
- ⁶¹ Gyarmati, 2000b: 76.
- ⁶² ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. 136, 197. Jelentés, 1948. december 10.
- ⁶³ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 33. Jelentés, 1948. december 14.
- ⁶⁴ Uo. 109. Jelentés, 1948. december 26.
- ⁶⁵ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. 197. Jelentés, 1948. december 10.
- ⁶⁶ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 105. Jelentés, 1948. december 25., ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 109. Jelentés, 1948. december 26.
- ⁶⁷ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. 197. Jelentés, 1948. december 10.
- ⁶⁸ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 27. Jelentés, 1948. december 16.
- ⁶⁹ Uo. 27. Jelentés, 1948. december 16.
- ⁷⁰ Uo. 6. Jelentés, 1948. december 11. Cavallier, Kodály és Szekfü 1948. december 8-án jártak Mindszenty-nél. El akarták érni a bíborosnál, hogy, önként félreállva, távozzon Rómába, így kerülje el a letartóztatást. Balogh, 2002: 200.
- ⁷¹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. 197. Jelentés, 1948. december 10.
- ⁷² Uo. 109. Jelentés, 1948. december 24.
- ⁷³ Uo. 33. Jelentés, 1948. december 14.
- ⁷⁴ Uo. 109. Jelentés, 1948. december 24.
- ⁷⁵ Uo. 62. Jelentés, 1948. december 20.
- ⁷⁶ Uo. 105. Jelentés, 1948. december 25.
- ⁷⁷ Gyarmati, 2000b: 82.
- ⁷⁸ Décsi Gyula (1919–1990) államvédelmi tiszt, rendőr alezredes. 1949-ben az Államvédelmi Hatóság Vizsgálati Osztályának vezetője. 1952. november 14-e és 1953. február 2-a között igazságügyi miniszter. A Péter Gábor és társai ügyben IV. r. vádlottként 1953-ban kilenc év börtönbüntetést kapott. ÁBTL 2.1. VI/5. Décsi Gyula.
- ⁷⁹ Gyarmati, 2000b: 79.
- ⁸⁰ Balogh, 2002: 204.
- ⁸¹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 108–109. Jelentés, 1948. december 26.
- ⁸² Balogh, 2002: 206–255.; Gergely, 2001: 28–50. Mindszenty ellen hűtlenség, a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés, kémkedés és valutaüzérkedés volt a vád.
- ⁸³ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 206. Jelentés, 1949. szeptember 26.
- ⁸⁴ Az ÁVH rosszul tudta Mindszenty édesanyjának a nevét, hiszen Kovács Borbálát házasságkötését követően Pehm Jánosné néven anyakönyvezték. Balogh, 2002: 8.
- ⁸⁵ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 205. Jelentés, 1949. szeptember 26.
- ⁸⁶ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/18. 83. Jelentés, 1949. november 8.

⁸⁷ A dosszié zárására 1951. június 18-án tett javaslatot Földes György államvédelmi hadnagy. ÁBTL 3.1.8. Sz-222/18. 85. Lezárási javaslat, 1951. Június 18.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 1.1. Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályának iratai (PRO)
- 1.2. Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának iratai (ÁVO)
- 2.1. A volt Zárt Irattár levéltári anyaga
 - IV/15. (Sz-2678) Dr. Gálos Henrik
 - VI/5. (150022) Décsi Gyula
 - VI/64. (V-150169/a) Tihanyi János
 - XI/4. (V-150342) Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére
 - XI/5. (V-150342/a) Parancsok, utasítások, szervezeti felépítés
- 2.5.1. BM internálási iratok
- 2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai
 - 2328 (BM Központ) Jámbor József
- 3.1.5. Operatív dossziék
 - O-9150 Ravasz László
 - O-9152 Győri Elemér
 - O-9391 Dr. Csiki Gábor
 - O-12547/1. Badalik Bertalan
- 3.1.8. Nem archív számon kezelt operatív dossziék
 - Sz-222/2–18 Mindszenty József
- 4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag)
 - A-3036 Állambiztonsági értelmező kézikönyvtár
 - A-3046/3. Állambiztonsági ismeretek

- A-3103 Az állambiztonsági munkában felhasználható operatív erők, eszközök és alkalmazott módszerek, a hálózat szervezése
- A-3706 Az operatív munka feladatai, szervezési elvei és operatív eszközei

4.2. Parancsgyűjtemény

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL)

274. f. Magyar Kommunista Párt (MKP)

7. cs. Főtitkársági iroda, titkárok

Nyomtatásban megjelent források

Feitl (szerk.), 1997

Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956*. 2. kötet. Szerkesztette: Feitl István. Budapest, Napvilág Kiadó.

Krahulcsán–Müller (szerk.), 2009

Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. 1. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946. Szerkesztette: Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó.

Rákosi, 1955

Rákosi Mátyás: *Válogatott beszédek és cikkek*. Negyedik, bővített kiadás. Budapest, Szikra.

Hivatkozott irodalom

Balogh, 1997

Balogh Margit: Egyházak a szovjet rendszerben (1945–1989). In *Magyarország a XX. században*. II. kötet. Főszerkesztő: Kollega Tarsoly István. Szekszárd, Babits Kiadó.

Balogh, 2002

Balogh Margit: *Mindszenty József*. Budapest, Elektra Kiadóház.

Balogh, 2008

Balogh Margit: „Isten szabad ege alatt” – az egyházak Magyarországon 1945 és 1948 között. In *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után*. Szerkesztette: Balogh Margit. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Balogh–Gergely, 2005

Balogh Margit – Gergely Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005*. II. kötet. Budapest, História – Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet.

Cseh, 1999

Cseh Gergő Bendegúz: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945–1990. In *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal.

Erdő, 1995

Erdő Péter: Mindszenty és primási tisztsége. In *Mindszenty József emlékezete*. Szerkesztette: Török József. Budapest, Márton Áron Kiadó.

Gergely, 2001

Gergely Jenő: *A Mindszenty-per*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Gyarmati, 1999

Gyarmati György: Kádár János és a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága. In *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest.

Gyarmati, 2000a

Gyarmati György: Ha tied az ÁVO, tied a hatalom... A politikai rendőrség működése 1947–1948-ban. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal.

Gyarmati, 2000b

Gyarmati György: A Mindszenty-ügy „diplomáciai” rendezésének kudarca. *Történelmi Szemle*, 1–2. sz.

Köbel, 2000

Köbel Szilvia: Az Állami Egyházügyi Hivatal működése az '50-es években (1951–1959). *Magyar Közigazgatás*, 8. sz.

Köbel, 2001

Köbel Szilvia: Az Állami Egyházügyi Hivatal működése az újjászervezéstől a megszűnésig (1959–1989). *Magyar Közigazgatás*, 10. sz.

Köbel, 2005

Köbel Szilvia: „Oszd meg és uralkodj!” *Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–89 között*. Budapest, Rejtjel Kiadó.

Köpeczi, 2004

Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

M. Kiss, 2000

M. Kiss Sándor: Péter Gábor Államvédelmi Hatósága, 1950–1953. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest.

Mészáros, 2002

Mészáros István: Mindszenty 1945. évi „választási” körlevele. *Vasi Szemle*, 2. sz.

Mészáros, 2003

Mészáros István: *Kimaradt tananyag. A diktatúra és az egyház 1945–56.* I. kötet. Budapest, Márton Áron Kiadó.

Palasik, 2000a

Palasik Mária: *A jogállam megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon, 1944–1949.* Budapest, Napvilág Kiadó.

Palasik, 2000b

Palasik Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban.* Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal.

Szántó, 1990

Szántó Konrád: *Az Egyházügyi Hivatal titkai.* Budapest, Mécses Kiadó.